

Jungovi arhetipi

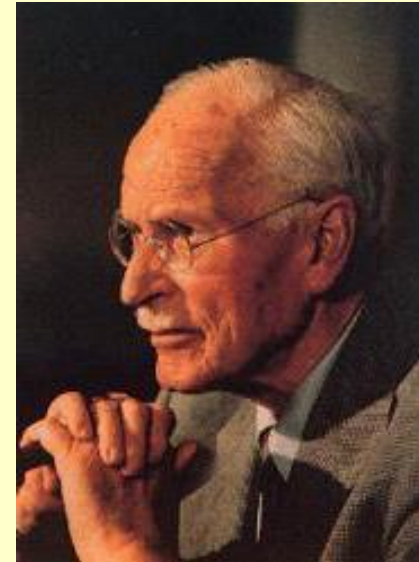
s posebnim poudarkom na njegovem pojmovanju religij(e)

Marko Uršič, *Teorija simbolnih form*, FDV, 2017

Carl Gustav Jung, glavna dela

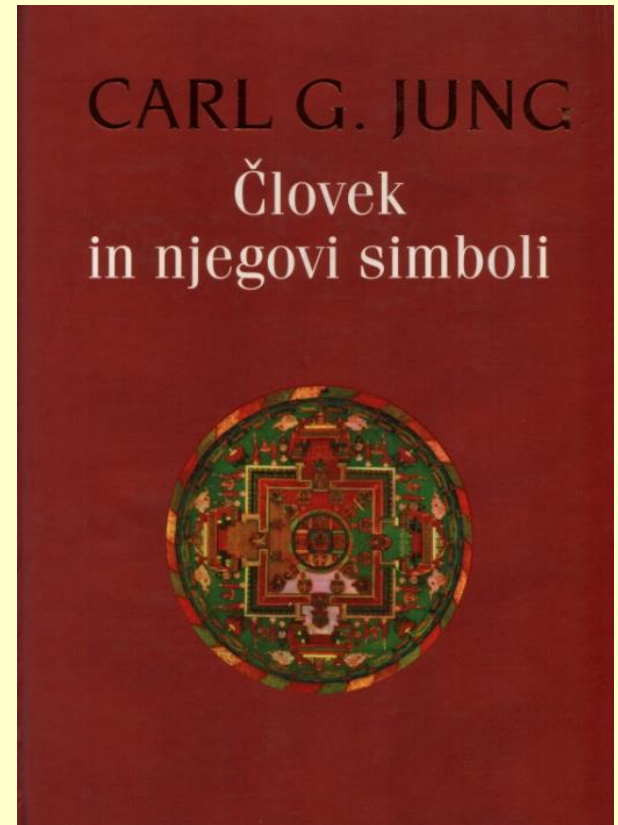
- *Preobrazbe in simboli libida* (1912)
- *Psihologija nezavednega* (1917)
- *Psihološki tipi* (1920)
- *Odnos med jazom in nezavednim* (1928)
- *Psihologija in religija* (1940)
- *Psihologija in alkimija* (1944)
- *Odgovor na Joba* (1952)
- *Študija o arhetipih* (1954)
- *Spomini, sanje, misli* (1961)
- *Človek in njegovi simboli* (posthumno, 1968)

Carl Gustav Jung
(1875-1961)

Jungova dela v slovenskem prevodu

- ***Spomini, sanje, misli*** (Jungova avtobiografija), prev. Božidar Kante, DZS, Ljubljana, 1989, ponatis 1993 (v nadaljevanju: *SSM*)
- ***Sodobni človek išče dušo*** (zbirka krajših Jungovih spisov), izb. & prev. Davorin Flis, Založba Julije Pergar, Lj., 1994
- ***Arhetipi, kolektivno nezavedno, sinhroniciteta*** (štiri pomembne Jungove razprave), izb. & prev. Boris Vezjak, Katedra, Maribor, 1995 (nadalje: *AKNS*)
- ***Religija in psihologija – Carl Gustav Jung*** (zbornik prevodov Jungovih del in razprave o njih), ur. Marko Uršič, Poligrafi 3/4, 1996.
- ***Psihologija in vzgoja***, prev. Barbara Štuhec, Claritas, Študentska založba, Ljubljana, 2002.
- ***Človek in njegovi simboli*** (Jungova zadnja knjiga, »povzetek« njegovega nauka, ki ga je napisal skupaj s svojimi učenci/-kami), prev. Ana Jelnikar, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana, 2002 (*na sliki, desno*).
- ***Aion: prispevki k simboliki sebstva***, Mohorjeva družba, Celje, 2010.
- ***Rdeča knjiga***, prev. Jan Ciglencečki &al., Beletrina, Ljubljana, 2015.

Shema predavanja o Carlu Gustavu Jungu

1. odkritje nezavednega in pomen otroštva za razvoj psihe
2. Jung in Freud, srečanje in razkol
3. proces »individuacije«
4. nauk o »skupnem nezavednem« in arhetipih
5. numinozni arhetipi in Bog kot »psihična realnost«
6. Jungova duhovna oporoka

Uroboros – zmaj/kača, zvita v krog, grški simbol modrosti, refleksije; rokopis iz pozne antike

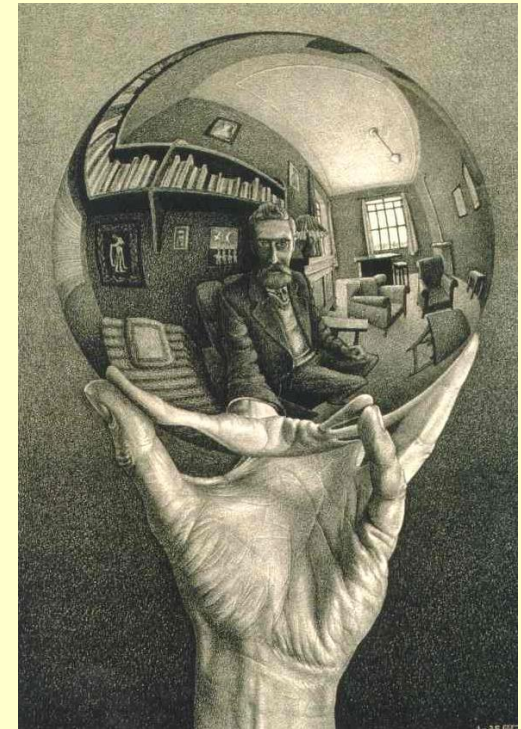
[Tema 1] Življenje kot samouresničevanje nezavednega

»Moje življenje je zgodba o samouresničevanju nezavednega. Vse, kar leži v nezavednem, se hoče manifestirati in tudi osebnost se želi razviti iz svojih nezavednih pogojev in se doživeti kot celota.

[...] Kaj smo po svojem notranjem življenju in kaj se zdimo *sub specie aeternitatis*, lahko izrazimo le z mitom.

[...] Tako sem se danes, v svojem triinosemdesetem letu, lotil pripovedovanja mita svojega življenja.«
(*Spomini, sanje, misli*, 1961, iz Prologa, str. 15).

(Tu in nadalje vse podčrtave: M. U.)

M. C. Escher:
Roka z zrcalno kroglo,
litografija, 1935

Najzgodnejši spomin

»Na površje prihaja spomin, najbrž najzgodnejši v mojem življenju, in zato le kot precej nedoločen vtis: ležim v otroškem vozičku, v senci drevesa. Lep, topel poletni dan je, nebo modro. Zlati sončni žarki se igrajo skozi zelene liste. Streha vozička je odkrita. Ravnokar sem se prebudil sredi te čudovite lepote in čutim nepopisno ugodje. Vidim sonce, kako se lesketa med drevesnimi listi in cvetovi. Vse je prečudovito, barvito in veličastno.«
(SSM, str. 18)

Claude Monet: *Pomlad v Givernyju*, 1900,
Yale University Art Gallery

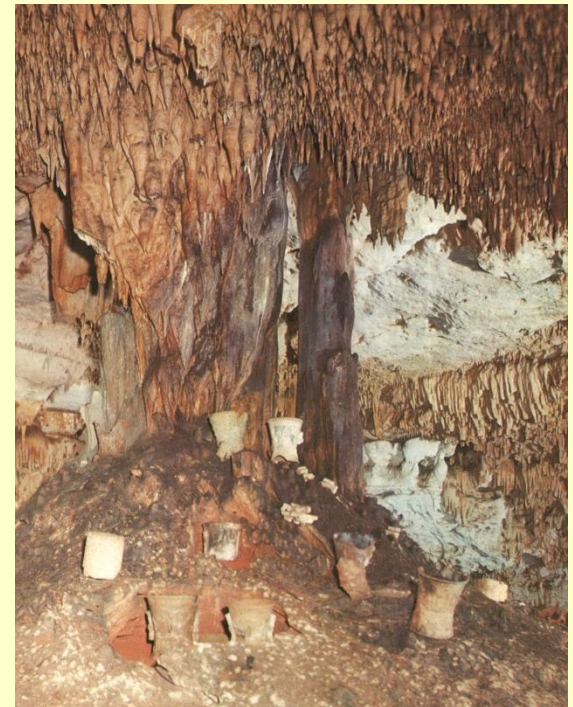
Prve v spominu ohranjene sanje

To so bile »prve sanje, ki se jih lahko spomnim in s katerimi bi se moral ukvarjati tako rekoč vse svoje življenje. Takrat sem bil star tri ali štiri leta ...«

V teh sanjah mali Carl Gustav odkrije »temno, obokano, pravokotno, s kamni obdano jamo v zemlji« in stopi vanjo: v njej je »stal čudovito bogat zlat prestol. [...] Na njem je nekaj stalo. To je bila velikanska stvar, ki je segala skoraj do stropa. Najprej sem pomislil, da je to visoko drevesno deblo [...] Toda stvar je bila iz nenavadnih snovi: bila je iz kože in živega mesa in na vrhu je bila nekakšna okrogla glava brez obraza in brez las; le popolnoma zgoraj na temenu je bilo eno samo oko, ki je negibno gledalo navzgor.«

Dečka je bilo seveda strah tega stvora, bal se je, da bo »zlezel s svojega prestola in se splazil proti meni«.

»S temi sanjami sem se ukvarjal leta in leta. Šele mnogo pozneje sem prvič odkril, da je bil nenavaden stvor falos, in šele čez desetletja, da je bil to ritualni falos.«
(SSM, str. 23-24)

Jama pri kraju Balacanché na Yukatanu, Meksiko; Maji so vanjo prinašali darove za duhove, prinašalce dežja.

Prvo srečanje s Sigmundom Freudom (Dunaj, 1907)

Freud, 1906

»Zelo vprašljivo se mi je zdelo predvsem Freudovo razmerje do duha. Kjerkoli je pri človeku ali v nekem umetniškem delu prišla do izraza duhovnost, jo je osumil in v njej videl 'potlačeno seksualnost'. Kar se ni dalo neposredno razložiti kot seksualnost, je označil s 'psihoseksualnostjo'. Ugovarjal sem, da njegova hipoteza, logično premišljena do konca, vodi k uničujoči sodbi o kulturi. Kultura se je zdela zgolj farsa, morbidni rezultat potlačene seksualnosti. 'Da', je potrdil, 'tako je to. To je prekletstvo usode, proti kateremu smo brez moči.' Nikakor mu nisem bil pripravljen dati prav ali kaj takega dopustiti, vendar pa se še nisem čutil sposobnega za tako razpravo.«
(SSM, str. 164)

Jung, 1909

Jungova kritika Freuda (1929)

»Freud razlaga človeka preveč s patološkega stališča, izhajajoč iz bolezni [...] Očiten primer za to je Freudova nezmožnost, da bi dojel religiozno doživetje. Nasproti temu jaz želim črpati razumevanje človeka iz njegovega zdravja [...] S tem ne zanikam pomena seksualnosti v duševnem življenju, kakor Freud misli, temveč [...] postavljam seksualnost na njeno pravo mesto [...] Končno je to samo eden od bioloških instinktov, čeprav zelo pomemben [...] Nam, sodobnim ljudem je dano, da znova doživimo duh, tj. da pridemo do prazkustva.« (Prev. iz sh.: *Izabrana dela*, III, str. 309–13.)

Francisco de Goya:
*Sen razuma poraja
pošasti*, 1799, jedkanica
iz cikla *Los Caprichos*

[Tema 3] Proces “individuacije”

Jungov “proces individuacije” je:

- pot k sebi, k Sebstvu (nem. *Selbst*, angl. *Self*)
- sámouresničevanje duše
- vzpon duše (*anime*) k duhu, “središču” ... Bogu.

Pot individuacije je Heilsweg (=sveta/zdravilna pot).

“Individuacija”, proces dozorevanja duše, ima štiri glavne stopnje ali faze, ki niso nujno kronološke:

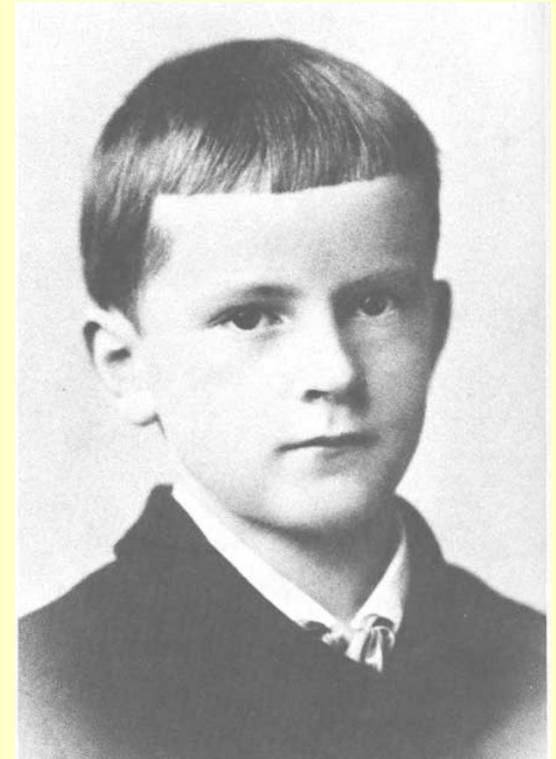
1. prvo srečanje z nezavednim in rojstvo *jaza*
2. rast *persone* in *sence* (“ozaveščanje sence”)
3. spoznanje *anime* (in “pogovor” z njo, vodnico)
4. vzpon duše k *Sebstvu* (Samstvu, Samosti).

Jakobova lestev,
Wenzlovo Sveto pismo,
Narodna knjižnica, Dunaj

“Rojstvo jaza”

»V tisti čas [otročtva] spada še neko drugo doživetje. Zgodilo se je na moji dolgi poti v šolo iz Klein-Hüningena, kjer smo živali, v Basel. V nekem trenutku me je prevzel silovit občutek, da sem pravkar stopil iz goste megle z zavestjo – zdaj sem to *jaz*. Bilo je, kot da je za mojim hrbtom nekakšna meglena stena, pred mano pa ni bilo ničesar. Toda v tistem trenutku sem se rodil *samemu sebi*. Obstajal sem tudi pred tem, vendar se mi je vse le dogajalo. Zdaj pa sem vedel: zdaj sem to *jaz*, zdaj obstajam. Prej so z mano delali drugi, zdaj pa sem bil *jaz* tisti, ki hočem. To doživetje se mi je zdelo neznansko pomembno in novo. V meni je bila ‘avtoriteta’.« (SSM, str. 44)

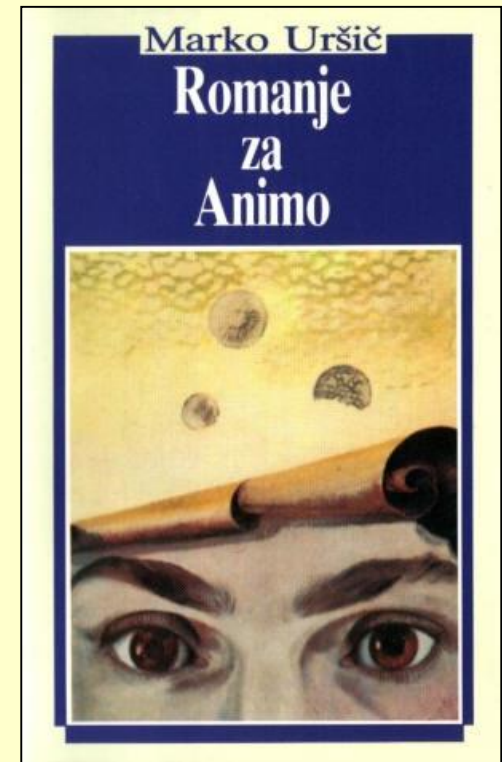
Jung kot deček

Odkritje *anime*

Jung: »... premišljeval sem, da 'ženska v meni' nima svojega govornega središča, in sem ji predlagal, naj uporablja moj jezik. Sprejela je moj predlog in takoj v dolgem govoru razložila svoje stališče.

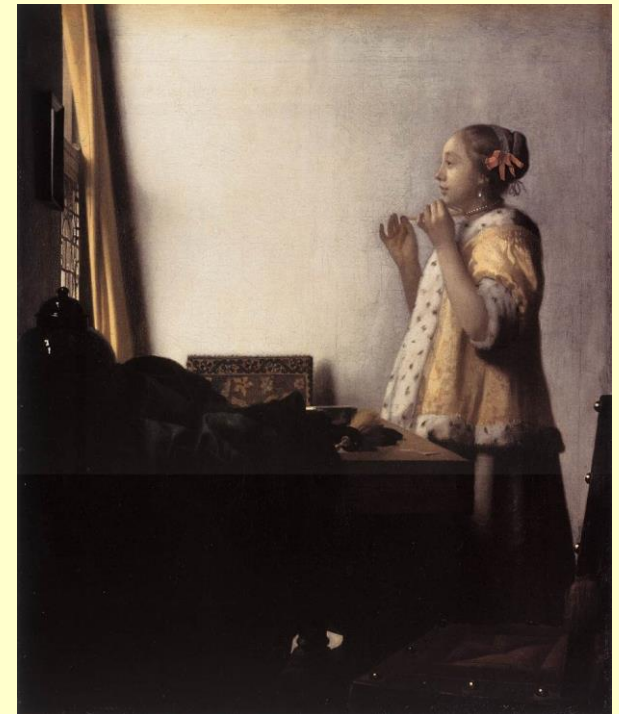
Zdelo se mi je nadvse zanimivo, da se neka ženska iz moje notranjosti vmešava v moje misli. Najbrž, tako sem si mislil, gre za 'dušo' v primitivnem smislu in vprašal sem se, zakaj je duša označena z besedo 'anima'. Zakaj si jo predstavljamo kot nekaj ženskega?

Pozneje sem videl, da gre pri ženski figuri v meni za tipično in arhetipsko podobo v nezavednem pri moškem, ki sem jo označil z 'animo'. Ustrezno figuro v nezavednem pri ženski sem imenoval 'animus'.« (SSM, str. 199)

Naslovnica knjige
Romanje za Animo,
roman-dnevnik,
1988

»Anima ni dogmatična duša, ni *anima rationalis* [razumska duša, pri Aristotelu], ki je filozofski pojem, ampak je naravni arhetip, ki na zadovoljujoč način povzema vse izraze nezavednega, primitivnega duha, jezikovno in religiozno zgodovino. [...] Je nekaj, kar živi iz sebe, kar nas naredi žive; je življenje izza zavesti, ki se ne more brez preostanka vključiti vanj, ampak zavest ravno nasprotno prej prihaja od njega. [...] Četudi je videti, da animi pripada celota nezavednega duševnega življenja, je vendar le eden izmed mnogih arhetipov.« (O arhetipih kolektivnega nezavednega, 1934, v AKNS, str. 64)

Vermeer van Delft,
Gospa z biserno ogrlico,
17. st.

Mandale na poti k “središču”, Sebstvu

»Šele ko sem začel risati mandale, sem videl, da vse, vse poti, po katerih hodim, in vsi koraki, ki se jih lotevam, vodijo nazaj k isti točki, namreč k središču. Postajalo mi je vse bolj in bolj jasno: mandala je središče, izraz za vse poti. Je pot k središču, individuaciji.

Med leti 1918 in 1920 mi je postalo jasno, da je cilj psihičnega razvoja sebstvo.« (SSM, str. 210)

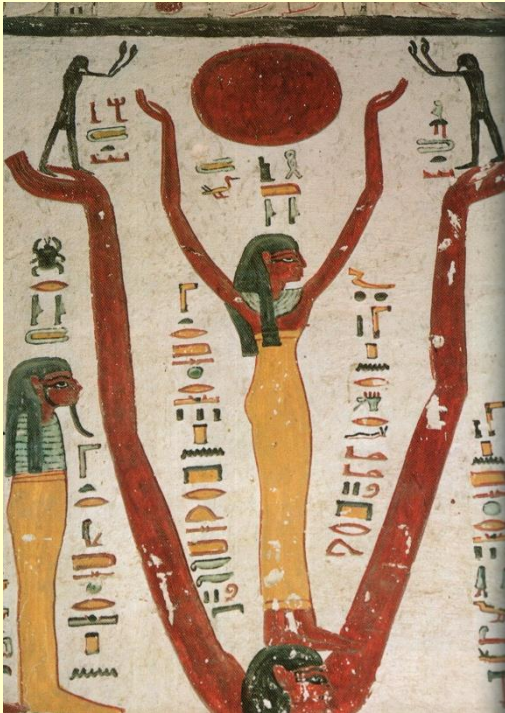
Kalačakra, peščena mandala

Gl. tudi knjigo:

Zmago Šmitek: *Mandale, tajni vrtovi razsvetljenja*

Beletrina, Ljubljana, 2016, 540 strani, z mnogimi slikami ...

[Tema 4] Jungov nauk o skupnem/kolektivnem nezavednem in o arhetipih

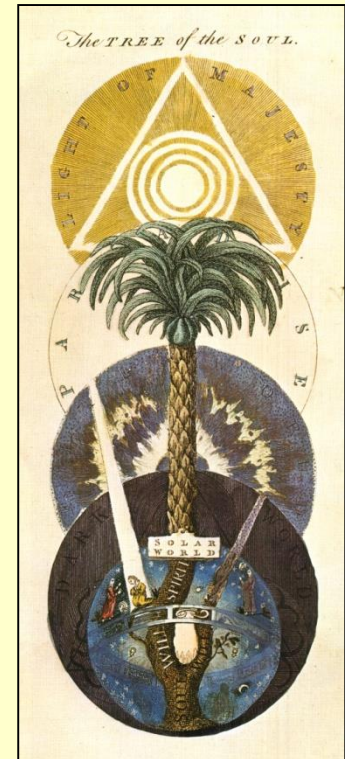
Sonce se znova rojeva,
detajl iz grobnice
faraona Ramzesa IV,
Dolina kraljev,
ok. 1150 pr. n. š.

»Kolektivno nezavedno je del psihe, ki ga lahko ločimo od osebnega nezavednega kot njegov negativ, ker ne obstaja zahvaljujoč osebnemu izkustvu ter zato nima značaja osebne pridobitve. Medtem ko je osebno nezavedno v glavnem sestavljeno iz vsebin, ki so bile nekoč zavestne, vendar so nato iz zavesti izginile, ker so bile bodisi pozabljene ali potlačene, pa vsebine kolektivnega nezavednega nikoli niso bile v zavesti in zato nikoli niso postale individualne, tako da se morajo za svoj obstoj zahvaliti izključno dedovanju <Vererbung>.«
(*Pojem kolektivnega nezavednega*, 1936, v *AKNS*, str. 25)

Iz *Slovarja tujk*:

gr. **arhe-** (prvi, pra-) + **typos** (zgled, vzor, načrt, podoba); torej, arhetip je:

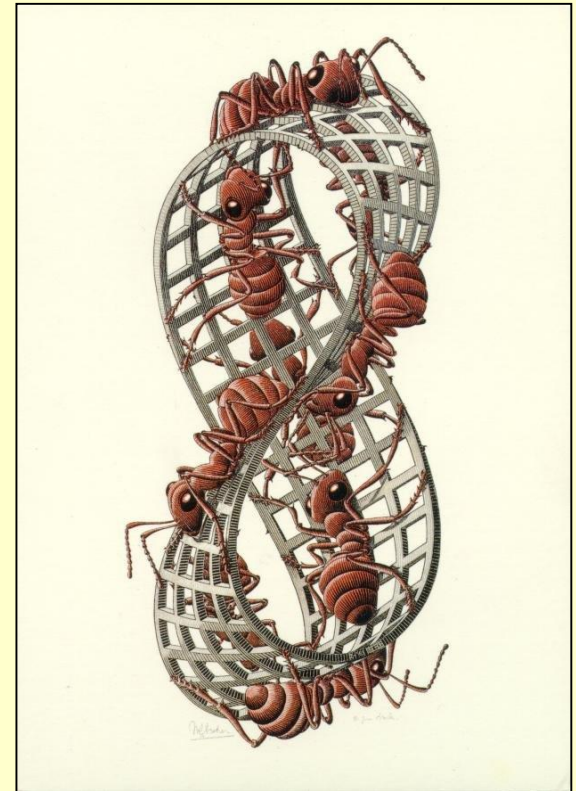
- *pralik, prvotna oblika, iz katere so se razvile vse poznejše oblike*
- *prvotni zapis (besedila, napisa ipd.); prvi tisk.*
- Arhetipi so strukture skupnega/kolektivnega nezavednega, *osnovne psihološke oblike* (forme, vzorci), ki so “predpostavljene” v vsem našem duševnem življenju, podobno kot telesno življenje predpostavlja instinkte.
- Razlika med arhetipi in simboli je v tem, da so arhetipi (kolektivno) nezavedne strukture, simboli pa so zavestni, na primer: *anima* je arhetip, neka *podoba anime* (na primer Beatrice za Danteja) pa je simbol ali “arhetipska predstava”.
- Res pa je, da Jung v poznejših delih ni dosleden pri tem razlikovanju, ampak uporablja izraz ‘arhetip’ tudi za najbolj pogoste arhetipske *predstave-pojme* oziroma *simbole*, kot so npr. krog, križ, drevo, junak, stari modrec, angel ...
- Jung razume arhetipe tudi kot »kategorije imaginacije« (tj. domišljije v izvornem pomenu: vsega, kar se lahko do-mislimo, predstavljamo), analogno kot so *kategorije mišljenja* v filozofiji tisti osnovni pojmi, ki so “za” ali “v” vsem, kar lahko mislimo (npr. eno, mnogo, gibanje, vzročnost, prostor in čas itd.).

William Law,
Drevo duše,
ilustracija iz
Del Jakoba
Böhmeja,
18. st.

Povezava arhetipov z instinkti

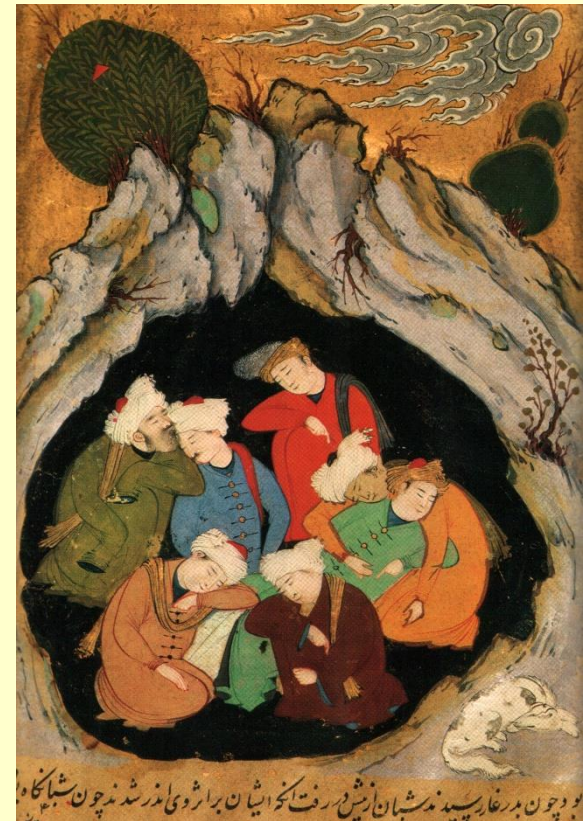
- »*Pojem arhetipa*, ki je neizogibni korelat ideje o kolektivnem nezavednem, pomeni navzočnost določenih oblik v psihi, ki so povsod prisotne in razširjene. [...] Kolektivno nezavedno pa se ne razvija individualno, temveč se podeduje. Sestavljeno je iz predeksistentnih oblik, arhetipov, ki lahko šele drugotno postanejo zavestne ter vsebinam zavesti podelijo jasno očrtano obliko.« (*Pojem kolektivnega nezavednega*, 1936, v *AKNS*, str. 25-26)
- »Instinkti so neosebni, splošno razširjeni in podedovani faktorji motivirajočega značaja [...] z arhetipi zato ustvarjajo popolno analogijo, tako točno, da se nam postavlja razlog za domnevo, da so arhetipi nezavedne odslikave instinktov samih; povedano z drugimi besedami – predstavljajo *osnovni vzorec instinktivnega vedenja*.« (*Ibidem*, str. 26)

M. C. Escher:
Möbiusov trak II
lesorez, 1963

Arhetipi se kažejo v sanjah

»Zdaj si moramo zastaviti še vprašanje, kako lahko obstoj arhetipov dokažemo. Ker morajo arhetipi ustvariti določene duhovne forme, je treba razložiti, kje in kako lahko razumemo material, ki naredi te forme vidne. Poglavitni izvor so sanje, ki imajo to prednost, da so od volje neodvisni in spontani proizvodi nezavedne psihe [...] Zato moramo iskati motive, ki sanjalcu enostavno niso mogli biti znani in se v njegovih sanjah tudi niso mogli obnašati na tisti funkcionalni način, ki je lasten delovanju arhetipov iz zgodovinskih virov.«
 (Pojem kolektivnega nezavednega, 1936, v AKNS, str. 31-32)

*Sedem spalcev,
 slika iz Zgodovine
 prerokov, Iran, ok. 1550*

[Tema 5] Numinozni arhetipi: angeli, demoni, bogovi ...

- Pomembna je povezava med arhetipi in mitskimi, religioznimi, »numinoznimi figurami«: angeli, demoni, bogovi...
- Bog(ovi) kot numinozni arhetip(i) ima(jo) simbolen, ne pa materialno-realen status.
- Jung se zavzema za »realnost simbolnega«, za »resničnost psihičnega«...
- Zato govori tudi o »Kristusu kot arhetipu« in nasplah o Bogu kot »arhetipu Sebstva«.
- »Bog je neko očitno psihično in ne fizično dejstvo.«...

William Blake:
Lucifer pred padcem,
ok. 1800

Bog kot “psihična realnost”, kot nezavedni Arhetip

- »Pojem Boga je namreč preprosto nujna psihološka funkcija iracionalne narave, ki sploh nima nič skupnega z vprašanjem obstoja Boga. Kajti na to vprašanje človeški razum ne more odgovoriti, še manj pa podati dokaz za božje bivanje. Sicer pa so takšni dokazi odvečni, kajti ideja vsemogočnega božanskega bitja je vsepovsod prisotna, če ne zavedno pa nezavedno, saj je arhetip. [...]
- Zato menim, da je pametneje zavestno priznati idejo Boga, sicer bo na mesto Boga stopilo nekaj drugega, praviloma nekaj zelo nezadostnega in neumnega, nekaj, kar lahko izumi 'prosvetljena' zavest.«
(Prev. iz sh.: *Izabrana dela*, II, str. 76.)
- »Bog je neko očitno psihično in ne fizično dejstvo.« (*Ibid.*, IV, str. 332)

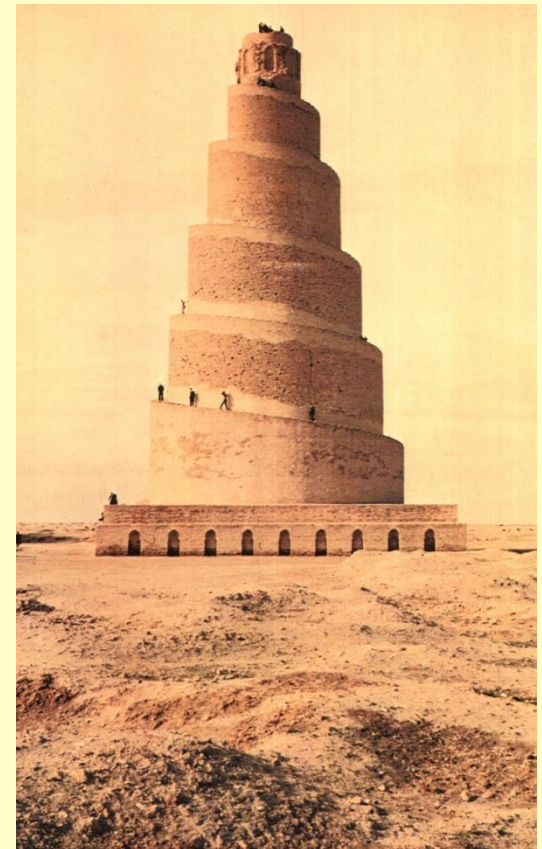
Mathis Grünewald: *Vstajenje*
(Isenheimski oltar, 1515)

[Tema 6] Jungova duhovna oporoka

»Odločilno vprašanje za človeka je: se torej nanaša na neskončnost ali ne? To je kriterij njegovega življenja. [...]

Če razumemo in čutimo, da smo že v življenju navezani na brezmejno, se želje in drža spremenijo. Konec koncev veljamo nekaj le zaradi bistvenih stvari, ki jih utelešamo, in če jih nimamo, potem je življenje zaman. Tudi v odnosu do drugih ljudi je odločilno, ali je v njem izraženo brezmejno ali ne.

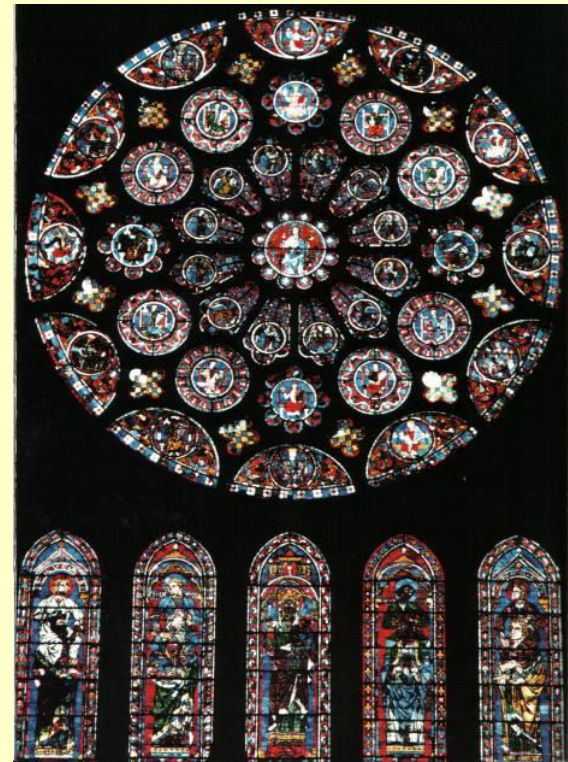
Občutek za brezmejno pa dosežem le tedaj, če se skrajno omejim. Največja omejitev človeka je Sebstvo; kaže se v doživetju 'jaz sem *samo* to'! Le zavest moje najtesnejše omejenosti v sebstvu je vključena v neomejenost nezavednega. V tej zavesti se čutim hkrati omejenega in večnega, eno in drugo. Ker vem, da sem v svoji osebni kombinaciji enkratni, to je, končno omejen, imam možnost, da se zavem tudi brezmejnosti. Vendar le tedaj!«
(SSM, 1961, str. 335-36)

Minaret mošeje v Samarri, Irak, 9. st.

“Skrivnost in slutnja neznanega”

»Pomembno je, da imamo skrivnost in slutnjo nečesa neznanega. To izpolnjuje življenje z nečim neosebno, numinoznim. Kdor tega ni izkusil, je zamudil nekaj pomembnega. Človek mora čutiti, da živi v svetu, ki je v določenem pogledu poln skrivnosti, da se v njem dogajajo in da v njem lahko izkušamo stvari, ki ostajajo nerazložljive, in ne le take, ki se dogajajo po pričakovanju. Nepričakovano in nezaslišano spadata v ta svet. Le tedaj je življenje celota. Zame je bil svet že od začetka neskončen in nedojemljiv.«
(SSM, str. 365)

Katedrala v Chartresu, rozeta

[6/2]

“Obstajam na temelju nečesa, česar ne poznam.”

Jung na stara leta,
pred svojim stolpom
ob jezeru

»Nad sabo sem začuden, razočaran, razveseljen. Sem žalosten, pobit, entuziastičen. Sem vse to skupaj in ne morem potegniti črte pod vsoto. Nisem zmožen dognati dokončne vrednosti ali nevrednosti, nimam nobene sodbe o sebi in svojem življenju. O ničemer nisem popolnoma prepričan. Nimam nobenih dokončnih prepričanj – pravzaprav o ničemer. Vem le, da sem se rodil in da obstajam, in zdi se mi, kot da bi me nekaj nosilo. Obstajam na temelju nečesa, česar ne poznam. Navkljub vsej negotovosti čutim trdnost obstoječega in kontituiteto svoje takšnosti in biti <So-*Sein*>.«
(SSM, str. 367)

“In vendar je toliko stvari, ki me izpolnjujejo ...”

»Ko Lao Tse [Lao Zi, utemeljitelj daoizma] pravi: ‘Vsi so bistri, le jaz sem skaljen’, je to tisto, kar čutim v svoji visoki starosti. Lao Tse je primer človeka z vzvišenim pogledom, ki je videl in izkusil vrednost in nevrednost in se je ob koncu življenja hotel vrniti v svojo lastno bit, v večni, nespoznavni smisel. Arhetip starega človeka, ki je videl dovolj stvari [...] In vendar je toliko stvari, ki me izpolnjujejo: rastline, živali, oblaki, noč in dan in večno v človeku. Čim večjo negotovost sem čutil glede samega sebe, tem bolj je rasel občutek sorodstva z vsemi stvarmi. Da, zdi se mi, kot da bi se tista tujost, ki me je tako dolgo ločila od sveta, naselila v moj notranji svet in mi razkrila nepričakovano nepoznanstvo s samim seboj.«
(*Spomini, sanje, misli*: zadnji odstavek, str. 368)

Zen budizem:
Opica ponuja modrecu breskev, 19. st.,
Kitajska